

PROLOGAS

Susirūpinimas pasaulio pabaiga viduramžiais (ir mūsų laikais)

Apokalipsė ir apokalipsės

Mūsų dienomis žodis „apokalipsė“ mirga net reklamose. Mums kuo rimčiausiai siūloma įsigyti skalbimo mašinų ir šaldytuvų, atsilaikysiančių prieš „Zombių apokalipsę“, ar net mokomųjų knygučių, kaip po apokaliptinės katastrofos greitai atstatyti civilizaciją. Jau nieko nestebina ir kažkada sukrėsdavusi sąvoka „džiugioji apokalipsė“, Hermano Brocho (*Hermann Broch*) ištarta apie Vienos nuotaikas Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse (ne vienam jos primena viešpataujančias mūsų laikais).

„Apokalipsė“ pavadintos ir išpūdingos dokumentinių filmų serijos apie du katastrofiškiausius žmonijos karus (Prancūzija, 2009 ir 2014). Šį žodį pamėgo visi: nevyriausybiniai ir vyriausybiniai organizacijų atstovai, politikai, žurnalistai, menininkai, pardavėjai... Videožaidimų ir filmų pramonė užlieja akis ir vaizduotę išmoningiausių katastrofų lavi-
na, o mokslininkai vienbalsiai skelbia, kad apokalipsė neišvengiama, tik nesutaria, kaip turėtų pasibaigti pasaulis: sudegti, nuskęsti, išdžiūti, suledėti, išnykti nuo žemės drebjimo, meteorito... Štai kiek visko sudėjome į žodį, kuris viso labo reiškia „apreiškimą“!

Istorijoje būta dar vieno laikotarpio, kai žmonėms liguistai rūpėjo kilstelėti laikų pabai-
gos uždangą, tai – ankstyvieji viduramžiai. Jie

Atspindys: Leono katedra. Grafitis, León

irgi ieškojo atsakymų Apokalipsėje – skaitomiausioje, bet ir mažiausiai suprastoje Biblijos knygoje. Vieną garsiausių jos komentarų parašė Beatas Liebanietis (VIII a.) – vienuolis iš nuošalaus kalnų slėnio, Liebanos, stebėjęs, kaip jo pasaulis griūva įsiveržus musulmonams, ir tikėjęs, kad visatai gyvuoti liko ne daugiau kaip 14 metų. Tačiau Beatas, skirtingai nei mes, Apreiškime Jonui (Apokalipsėje) pirmiausia rado paguodą – galbūt dėl to, kad šią knygą skaitė Kryžiaus – Gyvybės medžio – paunksmėje?

Laikai, kai buvome pasaulio bamba – viduramžiai

Vadinamieji „tamsieji viduramžiai“ toli gražu nebuvo tamsūs – priešingai, kiekviename gyvyje, daikte, veiksmo ar net mintyje pro materialų apvalkalą prasišvietė daugybė slaptų tikrovių. Tų laikų žmonės gyveno ryškių kontrastų ir spalvų pasaulyje be atspalvių ar pilkų zonų: jame viskas buvo šviesa arba tamsa, gėris arba blogis. Jie jautėsi apsupti spiečių paslaptinių padarų: nuo nerangių bildukų iki angelų karžygių ir demonų gaujų. Šios būtybės, pasidalinusios į dvi priešingas stovyklas, aršiai kovėsi dėl brangiausio turto – žmogaus sielos. Tad tais laikais buvome tikra pasaulio bamba – net pats šėtonas turėjo prašyti Dievo leidimo, panoręs gundyti vieną vienintelį žmogų – Jobą (viduramžių teologai nuolat primindavo šį Biblijos pasakojimą).

Išlavinta mokslingo vienuolio akis skverbėsi dar giliau: Beatas vaizdavo dangaus sferas, kylančias iki akinančios šviesos, ir taip pat giliausias bedugnės tamsybes. Jo pasaulis driekėsi per visą „Dieviškąją komediją“, kurią kaip riešuto dydžio rutuliuką delne po šešių šimtų metų Dievas parodė palaimintajai Julijonai Noridžietei. Juodąjį marą išgyvenusi XIV a. anglų atsisakyrelė baimės laikais (kaip įprasta apibūdinti viduramžius) užrašė Kūrėjo pažadą, kuris dabar trikdo net labiau nei anuomet, galbūt dėl to, kad mums sunkiau

Nepasotinamas mūsų troškimas žinoti. „Į ateitį“.
Skulpt. Baltasar Torres, 2010 m., Santander

juo patikėti: „Viskas bus gerai, viskas išeis į gera, ir kas benutiktų, viskas išeis į gera.“ Todėl jos nebaugino pasaulio pabaiga. Vis dėlto Julijona Noridžietė irgi bijojo – būgštavo nepakankamai gerai pasirodyti per Paskutinįjį teismą, kai bus įvertintas kiekvienas žmogaus veiksmas ar delsimas, ir mažiausia smulkmena galės nusverti svarstyklių lėkštę.

To bijojo ir Beatas Liebanietis, bet jį guodė gili viltis: laikydamas žmogų tokiu svarbiu, Dievas ne tik ketino pasverti kiekvieną jo poelgį, bet ir pasirūpino, kad jis nepaklystų gyvenimo kelyje – davė jam ne vieną, bet du „instrukcijų rinkinius“ – ne tik Bibliją, bet ir pasaulį, kurį „parašė“ per šešias dienas; abu šie Šventraščiai skirti žmogui.

Apokaliptiniai viduramžių meno vaizdiniai

Mokėjimas perskaityti Dievo paliktus kelio ženklus laikytas privilegija, už kurią privalu „susimokėti“ perspėjant mažiau išmanančius žmones. Tai įkvėpė didžiąją dalį viduramžių meno. Mums jis atrodo mįslingas, nes ieškome ne teisingo gyvenimo kaip tų laikų žmonės ir netgi ne gero ar malonaus gyvenimo kaip senovės graikai, kurių mintį mums perteikė Renesanso humanistai. Ieškome laimės, ir šis siekis yra toks subjektyvus, kad iš anksto atmetame galimybę pasinaudoti anksčiau gyvenusiųjų patirtimi. Tad žvelgdami į romaninių bažnyčių akmenyje sustingusius angelus, slibinus, riterius, princeses, liūtus, dobilus, lelijas, dramatiškas kovas, susitikimų švelnumą, nesuvokiame, kodėl skulptorius prie jų kūprinosi keletą savo trumpo gyvenimo mėnesių ar metų. Norėjo sukurti kažką gražaus? O gal priblokšti kitus savo vaizduote? Taip atsakytų mūsų amžininkas, bet toli gražu ne viduramžių kūrėjas.

Paslaptimi mus traukia ir miniatiūros, iliustruojančios prieš dvylika amžių rašytus Beato Liebaniečio *Apokalipsės komentaro* rankraščius (beatus). Vos sukurtos jos ėmė veikti kaip tikras „svajonių fabrikas“, įkvėpęs keliolika menininkų kartu.

Apreiškimas įpareigoja, tad gavėjas juo retai apsidžiaugia.
Beato de Silos, 1109 m.; Beato de Valcavado, 970 m.

Dangaus durys uždarytos smalsuoliams. Beato de San Millan, X a. pr.

Savaime aišku, geriausiu idėjų šaltiniu dailininkai laikė Šventąjį Raštą, visuomet vedantį žmogų teisingu keliu. Tačiau tolimame krašte prieš daugybę šimtmečių sukurti Biblijos pasakojimai taip gąsdino prieštaravimais ir nerimą keliančiais veikėjais, kad menininkai pirmiausia skaitė komentarus, kaip, beje, ir pamokslininkai.

Norėdamas jiems padėti Beatas ir parašė savo monumentalų veikalą, o šio vargo ėmėsi paskatintas įsitikinimo, kad pasaulis tuoj pasibaigs. Kokią gi kitą knygą galėjai skaityti tokią valandą, jei ne Apokalipsę? Pasitelkę išradingus skaičiavimus Beatas parodė, kad raktas į jos paslaptį yra Kristaus Kryžius. Jis Apreiškime Jonui nė karto nepaminėtas, tačiau Beato dėka tapo neatskiriama apokaliptinių temų ikonografijos dalimi. Ar šis kanta-

brietis žinojo, kad jo vienuolyne, kaip tvirtina tradicija, tuo metu jau buvo saugoma didžiausia pasaulyje šio kančios ir pergales įrankio relikvija?

Kryžius – Gyvybės medis, simbolinis pasaulio centras, vilties ženklas – Beatu teikė drąsos artėjančių negandų akivaizdoje. Nuo bažnyčių sienų ir kolonų kapitelių žvelgiantys liūtai, paukščiai, angelai, Biblijos veikėjai bylojo apie kitą – kitokį – pasaulį. Jie guodė, bet drauge ir grėsmingai perspėjo kiekvieną lengvapėdį, rizikuojantį praganyti savo sielą tarp tiekos pavojų. Tas pats simbolis galėjo reikšti skirtingus, net vienas kitam priešingus dalykus ir mokėti teisingai jį „suprasti“ buvo didis menas. Tą dar sunkiau padaryti dabar, kai net patyrę viduramžių žinovai nesutaria, ką byloja paslaptingos ir beveik niekada paaiškinimu neaprūpintos figūros.

Kai kurie senieji simboliai tebegyvuoja ir mūsų laikais. Vieni – pavyzdžiui, kryžius – yra tapę „suklupimo akmeniu“ ir kovos priešastimi skirtingų ideologijų atstovams, o kiti – kaip liūtai, jūra, kalnai – paversti

Angelas perduoda „užrakintą“ Apreiškimą. Beato de Burgo de Osmo, 1086 m.

gražiomis, bet tuščiomis klišėmis. Tačiau kiekvienas žmogus, išėjęs į piligrimystės kelią ir sulėtinęs žingsnį, gali sau atrasti daug didesnę lobį, jo proprortėvių sudėtą į akmenį, medį, paveikslus, ir išgirsti, ką jam asmeniškai byloja kelyje jį lydinti gamta. Taip „kolektyvinei sąmonei atgauname ir išsaugome nematerialiąją paveldo dalį iš epochos, kuri paaiškina, kodėl šiandien esame tas, kas esame, o ne kažkas kitas“¹.

Keliavimas skaitant du Šventraščius

Keturi piligrimystės keliai, Ispanijos šiaurinėje dalyje vedantys į Europos viršūnių (*Picos de Europa*) kalnų gilumą, susibėga prie *Lignum Crucis*, Tikrojo Kryžiaus medžio relikvijos. Ji saugoma Šv. Toribijaus vienuolyne, kuriame Beatas parašė garsųjį Apokalipsės komentarą. Kelionės metu aplankysime vietas ir objektus, bylojančius apie kultūrinės ir dvasinės Vakarų krikščionybės ištakas. Abu aspektai yra svarbūs, nes kultūra be dvasios tėra gyvenimo nuolaužos, o dvasia dalyvauja tikrovėje įsikūnydama į kultūrą. Vadinas, tik tokia kelionė atliepia giliausią mūsų smalsumą ir niekuomet nenusibosta, nes, anot Antuano de Sent Egziuperi (*Antoine de Saint-Exupéry*), „esi žmogus ir maitiniesi daiktų prasme, o ne daiktais. Ir tave aš ugdu ir auklėju. Ir akmenyje tau parodau tai, kas priklauso ne akmeniui, o skulptoriaus širdies jausmams ir žuvusio kario didybei.“²

Kelionės metu „skaitysime“ ir įstabios to regiono gamtos „knygą“, kaip prieš dvylika amžių tai darė Beatas Liebanietis, kuriam kiekvienas kalno linkis, medis ar gyvūnas galėjo virsti Dievo žinia.

Knygą sudaro du tomeliai. Pagrindinėje knygoje, pasitelkus tekstą ir vaizdus, pristatomi keturis piligrimystės kelius supantys simboliai, reikšmės bei juos suprasti padedančios istorinės ir kultūrinės aplinkybės; ji pirmiausia skirta „sofos keliautojams“ – mėgstantiems keliauti vaizduote. Į aprašytas vietas nusikelti jiems padės nedidelis *Priedas* su trumpais miestų bei objektų aprašais. Ši patogi nešiotis mažesnio formato knyga taip pat skirta lydėti

Daugybė žmogaus baimės veidų senųjų šventovių fasaduose. Aguilar de Campoo, Santander, Oviedo

visus, norinčius tuose objektuose apsilankyti (todėl į ją įtraukta ir keliautojui naudinga informacija).

Pagrindinė knyga padalinta į dvi dalis. Trys pirmieji skyriai pristato Šv. Toribijaus vienuolyne saugomą Kryžiaus medžio relikviją – šios kelionės tikslą, Apokalipsės knygą – prasmį „sandėlių“, padėsiantį „skaityti“ kelyje sutinkamus meno ir gamtos objektus, ir Beatą Liebanietį bei jo *Komentarą* – mūsų vadovus erdvėje ir laike. Pirmąją dalį užbaigia Pilar Gomes de Bahamondės, Liebanos studijų centro vadovės, paraginimas leisti į kelią, o tiksliau, kelius, nes šv. Toribijaus piligrimystės istorija yra neatskiriama susijusi su Šv. Jokūbo kelių tradicija.

Antrojoje dalyje pristatoma simbolinė kiekvieno iš keturių piligrimystės kelių prasmė, nes jie „veda“ į keturis klausimus, jaudinančius visų laikų žmones: kas yra šis pasaulis mums (jūros simbolis), kaip elgtis puolant blogiui (kalnai), kur rasti saugų prieglobstį (motinos žemės iščios – olos) ir kaip teisingai įvertinti savus ar svetimus veiksmus (teismas). Kiekviena epocha į juos atsako savaip, tad skyrių pabaigoje trumpai paminimi ir mūsų amžininkų apmąstymai. Knygoje pateikiami tekstai kviečia leisti į kelionę ne tik erdvėje, bet ir laike – pažvelgti į šiuos klausimus viduramžių žmogaus akimis. Tai – galimybė išsivaduoti iš įprastų mąstymo klišių ir sugrįžti iš kelionės ne tik pažinus neįtikėtinas vietas ir kultūros paminklus, bet ir tapus laisvesniems.

Smalsiausiems skaitytojams kiekvienas aprašytas objektas ar tema gali tapti savotišku „langu“, kuris kaip interneto svetainė atsiveria į begalinę gausybę kitų vienas už kito išsidėsčiusių „langu“ – klausimų, abejonių. Jie kviečia tapti detektyvais, tyrinėtojais ir leisti į unikalią pažintinę kelionę savo paties susikurtu maršrutu, tokiu pat jaudinančiu, paslaptingu ir gražiu kaip kelias į Liebanos slėnį Europos viršūnėse, kur mūsų laukia *Lignum Crucis* – asmeninis kiekvieno atsakymas į Apokalipsės paslaptį ir, dar svarbiau, raktas į vilties stebuklo anatomiją.

I DALIS

